

УДК 338.24:631.115.11

T. Berkuta, E. Dobrovol'ska, associates professor, State Agrarian and Engineering University in Podilya

TRENDS COOPERATIVE AND INTEGRATION PROCESSES IN THE AGRICULTURAL SECTOR UKRAINE

***Annotation.** Created on the basis of cooperative organizational structure of production influenced the planning and administrative methods of management became oderzhavlenoho centrally-command nature of the activities that led to the deformation of socio-economic nature of cooperation. An effective tool for solving social and economic problems of the village and involvement in economic processes of small farms is cooperation. Formation of cooperative production associations to create the closest connection owners in the workplace.*

In a market economy in Ukraine important to join the world integration processes, reduction of closeness and construct the optimal development of the domestic agricultural sector to meet international standards.

The basic trends in the development of cooperative and integration processes in the agricultural sector of Ukraine. Grounded importance of agricultural cooperatives and open the main features of modern cooperative associations. The results of the study of horizontal agricultural cooperatives. The ways of further improving production of agricultural cooperation.

Modern agrarian production in Ukraine is in crisis because of lack of resources and lack of adaptability of enterprises of all legal forms to market conditions, and as a result of the absence of an effective mechanism of interaction owners. Formation of cooperative production associations to create the closest connection owners in the workplace. Also, cooperative production has positive resource trends. Therefore, a study of the sector and improving industrial cooperation is extremely important in the modern world.

***Keywords:** cooperation, cooperative agricultural production, agricultural sector integration processes.*

Т.В. Беркута, Е.В. Добровольська, кандидати економічних наук, доценти ПДАТУ

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Виявлено основні тенденції розвитку кооперативних та інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки України. Обґрунтовано важливість розвитку сільськогосподарських кооперативів та розкриті основні риси су-

часних кооперативних об'єднань. Наводяться результати дослідження діяльності горизонтальних сільськогосподарських кооперативів. Розкриваються шляхи подальшого удосконалення виробничої сільськогосподарської кооперації.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарський виробничий кооператив, аграрний сектор, інтеграційні процеси.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дієвим інструментом вирішення соціально-економічних проблем села і залучення до економічних процесів дрібних селянських господарств є кооперація. Формування кооперативних виробничих об'єднань дозволяє створити найбільш тісний зв'язок власників на виробництві. У контексті сільського розвитку кооперація розглядається не лише як засіб протистояння великому капіталу, але й як економічна основа розвитку місцевих громад, підвищення ділової активності сільського населення. Її розвиток сприятиме подоланню низки негативних соціальних явищ, які особливо загострились в кризовий період. У сучасних умовах виділяються дві тенденції розвитку інтеграційних процесів в аграрному секторі: перший стосується розвитку агробізнесу, який передбачає створення великих, національних і транснаціональних компаній; другий – розвитку кооперації, заснованої на об'єднанні сільськогосподарських виробників з метою виведення продукції своїх членів на внутрішній та зовнішній ринки.

Особливої актуальності набувають тенденції розвитку кооперативного руху, наповнення його новим економічним і соціальним змістом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Вагомий внесок у розвиток теорії кооперації в нашій країні зробили економісти-аграрники, насамперед: В. Андрійчук, С. Бабенко, В. Гончаренко, Ф. Горбонос, В. Дієсперов, В. Зіновчук, М. Малік, Л. Молдаван, О. Онищенко, І. Прокопа, П. Саблук, В. Юрчишин та ін. Учені наголошують, що, зважаючи на умови

формування вітчизняного АПК та кращий світовий досвід, кооперація має стати для вітчизняного аграрного сектору засобом виходу на якісно новий рівень функціонування. Серед чинників, котрі стримують кооперативні процеси в аграрному секторі, виокремлюють: недостатню підтримку з боку держави сільськогосподарських кооперативів [1]; тривале зволікання з вирішенням проблеми усунення протиріч у законодавчій базі; ігнорування проблеми доступу дрібних товаровиробників до аграрного ринку [2]; нерозвиненість кредитної кооперації; низький професійний рівень управлінського персоналу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; низьку ефективність функціонування існуючого механізму сільськогосподарської кооперації [3]; низький рівень поінформованості людей щодо особливостей функціонування кооперативів. Та попри вказані проблеми, більшість експертів схиляється до думки, що поступове їх розв'язання дасть змогу створити необхідні умови для ефективної роботи дрібних та середніх сільгоспвиробників, включити вироблене у фермерських і селянських господарствах до маркетингового ланцюга [4], забезпечити їх просування на оптові й роздрібні ринки та наповнити внутрішній ринок вітчизняною продукцією.

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, не всі теоретичні й прикладні тенденції розвитку сільськогосподарської кооперації достатньою мірою вивчені, що і обумовлює актуальність проблеми.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є дослідження основних тенденцій розвитку кооперативних та інтеграційних процесів на сучасному етапі розвитку аграрного сектору економіки України та розкриття основних рис сучасних кооперативних об'єднань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вітчизняні вчені, досліджуючи сутність поняття “кооперація”, наголошують на таких ключових моментах у його розумінні, як об'єднання зусиль у вирішенні певної проблеми та особливі організаційно-правові форми [5].

Чисельність залучених до кооперативного руху в різних сек-

торах економіки світу становить майже 1 млрд чоловік, а це – сьома частина населення кулі. Кооперативи активно розвиваються більше ніж у 100 країнах. В Європі кооперація забезпечує основні канали збуту продукції, зокрема в Скандинавії – 70%, Нідерландах – 65, Німеччині та Франції – 52-55% [6]. В Україні діє 851 обслуговуючий кооператив, при тому що потреба у створенні додатково становить 12176 сільськогосподарських кооперативів, з них: виробничих – майже 2200 і обслуговуючих – 9770. Обумовлено це тим, що досить значна частка в загальному виробництві належить господарствам населення, зокрема 76% яловичини, 56 – свинини, 18 – м'яса птиці і 78% молока. І саме кооперативи покликані включити їх до економічного обороту [7].

Отже, Україна суттєво відстала від світової практики кооперації, адже її становлення відбувалося безсистемно, виходячи з поточної ситуації. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, протягом останнього десятиліття кількість сільськогосподарських кооперативів невинно скорочується, тенденція змінилась тільки 2013 р. і то лише стосовно обслуговуючих кооперативів (рис. 1).

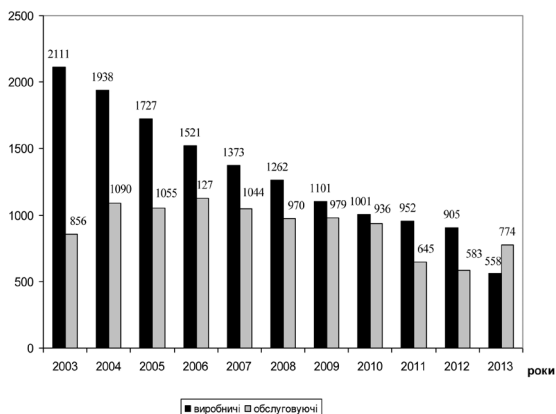

Рис. 1. Динаміка кількості сільськогосподарських кооперативів в Україні за 2003-2013 рр., од. [8]

На тлі відсутності підтримки на державному рівні відбувається постійне скорочення кількості виробничих сільськогосподарських кооперативів.

Однією з ключових причин такої ситуації було зволікання з вирішенням питання щодо визначення на законодавчому рівні сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як неприбуткових організацій. Неузгодженість норм Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію”, що визначав обслуговуючі кооперативи як організації, що не ставлять за мету отримання прибутку, та Податкового кодексу, згідно з яким обслуговуючий кооператив не внесено до переліку неприбуткових установ та організацій, і він оподатковується на загальних підставах [1], призводила до подвійного оподаткування: членів обслуговуючого кооперативу, а також наданих ним послуг. У результаті тривалої й кропіткої роботи наприкінці 2012 р. прийнято суттєво доопрацьований Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” [9]. Закон визначає типи та види кооперативів; містить положення про умови їх діяльності; чітко й однозначно вказує, що сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи є неприбутковими організаціями; декларує державну підтримку їх.

Пошук і апробація нових форм кооперації активно триває в багатьох країнах світу. Деякі з них пропонують свої моделі втілення кооперативної ідеї, що відрізняються від традиційного бачення кооперативного руху. Роль сільськогосподарської кооперації не обмежується лише економічними функціями, вона перетворюється в квінтесенцію соціального життя сільської громади.

При формуванні виробничих кооперативів значну роль починають відігравати інтеграційні процеси. На сучасному етапі більшість кооперативних об'єднань мають вигляд горизонтальних об'єднань спеціалізованих кооперативів, які в процесі взаємодії доповнюють один одного. При формуванні горизонтальних об'єднань рекомендовано схему взаємодії, представлену на рис. 2.

*Рис. 2. Горизонтальна схема формування виробничого кооперативного об'єднання
Джерело: власні дослідження автора*

Кооперативні підприємства, як прояв вищої форми сільськогосподарської кооперації, формуються в умовах кризового стану економіки. Проте розвиток кооперації повинен мати певні передумови політичного, соціального, економічного, психологічного та юридичного характеру. Створення кооперативів було відповіддю на зростання агресивності ринкового середовища.

Кооперативи у процесі становлення розраховували в першу чергу на кошти своїх клієнтів-власників і тому їх еволюція до рівня сучасних підприємств агробізнесу була тривалою, відбувалася шляхом переходу від простих і вузькоспеціалізованих форм співробітництва до складних та багатофункціональних.

У процесі формування горизонтальних об'єднань виробничої кооперації зростає як загальний ефект такого об'єднання, так і результативність кожного включеного в нього спеціалізованого кооперативу. Оцінюючи специфіку горизонтального об'єднання у виробничій кооперації, варто відмітити, що при створенні такого формування поєднання лише спеціалізованих форм агровиробництва у формі кооперативів не дає достатнього ефекту, так як аграрний ринок у чистому вигляді в сучасних умовах має ряд проблем функціонування.

Тому варто застосовувати схему вертикальної інтеграції виробничої кооперації в аграрному секторі, яка, спираючись на сільськогосподарське виробництво, охоплює як внутрішнє, так і зовнішнє середовище господарської діяльності аграрних кооперативів різної спеціалізації.

Таке об'єднання дозволяє аграрним виробникам реально впливати на сферу поствиробничого просування продукції (заготівля, збереження, переробка, торгівля); знижує тиск комерційно-посередницьких структур, які швидко заповнили нішу у матеріально-технічному постачанні, що колись належала державі; компенсує відсутність стартового капіталу і підвищує довіру кредитних установ до нового типу бізнесу; забезпечує розвиток кредитної кооперації та її інтеграцію з сільськогосподарською кооперацією; змінює сприйняття кооперативів, обережне ставлення самих сільськогосподарських товаровиробників до концепції ринкового кооперативу, що є для них принципово новою. Така комбінована виробнича кооперація поєднує сільськогосподарську та несільськогосподарську діяльність. Усі ці види кооперативів відповідають згаданим вище критеріям, тому їх слід вважати традиційними.

Малі та середні господарства, які представлені у вигляді особистих селянських та фермерських господарств в Україні, забезпечують не тільки виробництво основних видів сільськогосподарської продовольчої продукції, а й повною мірою реалізують екологічну та соціальну функції сільського господарства, оскільки вирощують переважно екологічно чисту та органічну продукцію у власних господарствах, яку не лише особисто споживають, але й реалізують на ринку, також забезпечують самозайнятість та зайнятість членам родини. Однак конкурувати з великими торговими аграрними підприємствами особистим селянським та фермерським господарствам важко, оскільки конкурентоспроможність сільськогосподарського виробника залежить не тільки від виробництва навіть якісної сільськогосподарської сировини, а також значною мірою від наступних стадій просування продукції від виробника до споживача: переробки, постачання, маркетингу, сервісу, реклами, збуту тощо. Тому об'єднання фермерських та особистих селянських господарств значною мірою розширюють можливості у сфері обслуговування та просування сільськогосподарської продукції, сприяють зміцненню їх економічного становища. Отже,

сільськогосподарська кооперація є формою ефективного функціонування малих і середніх господарств у системі аграрних відносин за умов глобалізації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У результаті проведеного дослідження виявлено, що:

1. Сільськогосподарський кооператив є ефективною, соціально-економічною формою господарювання в аграрному секторі економіки за умов глобалізації, оскільки, з одного боку, надаючи необхідні послуги господарствам-членам, сприяє їх конкурентоспроможності та ефективному господарюванню, а з іншого – забезпечує ефективне та бережливе використання природних ресурсів, зайнятість сільського населення, самозайнятість фермерів при збереженні їх господарської самостійності у співпраці з кооперативом;

2. Серед основних тенденцій розвитку сільськогосподарської кооперації визначальними протягом останнього десятиліття були: стабільне скорочення кількості виробничих кооперативів; поява передумов для розширення мережі обслуговуючих кооперативів; підвищення регулюючої ролі держави при вирішенні протиріч в момент «зіткнення» інтересів кооперації з інтересами великого капіталу;

3. У процесі формування сучасних виробничих кооперативів в аграрному секторі потрібно орієнтуватись на горизонтальну та вертикальну інтеграцію. Така система дає не лише економічний, а й соціальний ефект, сприяючи стабілізації життя в сільській місцевості, що є надзвичайно важливим в умовах глибокої кризи села, що спостерігається на Україні.

Список використаних джерел

1. Аналітична записка. Щодо першочергових напрямів підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні [Електронний ресурс]. – К. : НІСД, 2012. – Режим доступу :<http://www.niss.gov.ua/articles/817>

2. Малік М. Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК [Електронний ресурс] / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 7. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov>.

ua/portal/soc_gum/e_apk/2010_3/10_03_01.pdf

3. Фінашина Г. В. Економічна оцінка досконалості механізму сільськогосподарської кооперації [Електронний ресурс] / Г. В. Фінашина // Вісник Харківського НАУ ім. В. В. Докучаєва, серія “Економічні науки”. – 2011. – № 5. – Режим доступу: <http://archive.nbuu.gov.ua>.

4. Стратегічна ініціатива // Газета «Рідне село» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ridneselo.com/node/374>

5. Зіновчук В. В. Економічна сутність поняття «кооперація» [Електронний ресурс] / В. В. Зіновчук, А. Д. Корягіна // Українська кооперація. – 2010. – № 3. – Режим доступу: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/content.htm>.

6. Гриценко М. Чому в Україні не розвиваються сільськогосподарські кооперативи [Електронний ресурс] / М. Гриценко. – Режим доступу : <http://galinfo.com.ua/news/108592.html>.

7. Присяжнюк М. В Україні існує потреба у створенні 12176 сільськогосподарських кооперативів [Електронний ресурс] / М. Присяжнюк. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/rus/news/economic>.

8. Аналітична доповідь. Організаційно-економічні інструменти державної аграрної політики в Україні [Електронний ресурс]. – К.: НІСД, 2014. – С. 17. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/1219_dop-de6c9.pdf.

9. Про внесення змін до Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 20.11. 2012 р. № 5495-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>.

***Анотація.** Выявлены основные тенденции развития кооперативных и интеграционных процессов в аграрном секторе экономики Украины. Обоснована важность развития сельскохозяйственных кооперативов и раскрыты основные черты современных кооперативных объединений. Обобщены результаты исследования деятельности горизонтальных сельскохозяйственных кооперативов. Раскрываются пути дальнейшего совершенствования производственной сельскохозяйственной кооперации.*

***Ключевые слова:** кооперація, сільськогосподарський виробничий кооператив, аграрний сектор, інтеграційні процеси.*